

De bryologische najaarsexcursie 1982 naar Friesland

Heinjo During & Bart van Tooren

Op 18 en 19 september 1982 werd de bryologische najaarsexcursie naar Friesland gehouden met als standplaats Grouw. Een groot deel van de tijdens het weekend bezochte terreinen zijn min of meer gelegen op de overgang van het Pleistoceen naar het Holoceen. De drie van het Drentse plateau afkomstige riviertjes op Fries grondgebied, de Boorne, de Linde en de Tjonger, hebben in hun benedenloop op deze overgang uitgestrekte moerassen gevormd, die ten dele nog steeds aanwezig zijn. De bekendste voorbeelden de 'Oude Venen' en de 'Lindevallei', zijn beide bezocht. 'De Leyen', waarvan de oeverlanden bezocht zijn, is een door vervening ontstane plas ten noorden van Drachten. In de middenloop van het stroomdal van de Boorne zijn nabij Beetsterzwaag o.a. blauwgraslanden en heideterreinen bezocht.

Het eindresultaat van het weekend is een behoorlijk lange lijst soorten, echter zonder duidelijke uitschieters.

De excursieterreinen

Oude_venen_bij_Lernewoude (in de soortenlijst nummers 1 t/m 4)

De 'Alde Feanen' is een in de 17^e en 18^e eeuw door vervening ontstaan plassengebied tussen Lernewoude en Grouw. Het totale complex is ca. 2000 ha groot, waarvan ca. 1500 ha in bezit is van 'It Fryske Gea'. Voor de recreatie is het Princenhof van belang; een grote plas in het zuidelijk deel van het complex. In het noordelijk deel vinden we open water en verlandende petgaten, moerasbos en 'stripen' met o.a. blauwgraslandvegetaties.

In de rietlanden bevindt zich ook veenmosrietland. De 'Wildlanden' aan de westkant vormen een belangrijke ganzenpleisterplaats. Het hele complex is zowel botanisch, vegetatiekundig als ook ornithologisch van zeer grote waarde. Vegetatiekundig zijn o.a. de blauwgraslanden met nun vele *Carex*-soorten van belang. De excursie naar het gebied ging dan ook met hooggespannen verwachtingen op stap. De oogst viel uiteindelijk echter een beetje tegen. Een belangrijke oorzaak hiervoor is waarschijnlijk dat de Oude Venen sterk beïnvloed worden door het zeer voedselrijke, van het IJsselmeer afkomstige water van de Friese boezem. Dat neemt niet weg dat een uitgebreide inventarisatie in dit zo uitgestrekte gebied ongetwijfeld veel meer zou leveren dan nu het geval was. Bezocht werden o.a. een zeggemoeras, elzenbroek bos en stukjes veenmosrietland met *Malaxis*. Een pannendak aan de oever van het Princehof leverde o.a. *Tortula intermedia* en *T. virescens* op.

De Leyen (6 t/m 8 in soortenlijst)

Deze uitgeveende plas ten noordwesten van Drachten is vooral van belang wegens de oeverlanden met plaatselijk rijke vegetaties met o.a. *Calthion*-elementen. De excursie hierheen viel al direkt bij aanvang door autopech in twee delen uiteen. Resultaat hiervan was, om de wachttijd te doden, een snelle inventarisatie van een slootrand langs de afrit van de snelweg bij Nijega met, naast vele acropjes, o.a. *Brachythecium mildeanum* en *Pallavicinia lyellii*. Als enige hoogtepunt van het bezoek aan de oeverlanden zelf kan het al bijne opgegeven weerzien van de twee excursiedelen worden genoemd. Gezamenlijk werden nog enkele van de vroeger al uitputtend door Niels Schotsman onderzochte en beschreven houtlanden in deze omgeving bezocht. *Bartramia pomiformis* komt hier veel voor en werd dan ook gevonden.

Terreinen in de omgeving van Beetsterzwaag (9 t/m 15)

De excursie naar dit gebied werd gestart met een bezoek o.l.v. de opzichter aan het Wynjeterper Schar. Dit gebied is terecht één van de paradepaardjes van Staatsbosbeheer in Friesland. Ru Rasch heeft hier in 1965 in *Kruipnieuws* al eens over geschreven. Er komen in dit vrijwel aan het riviertje de Boorne grenzende gebied zeer soortenrijke blauwgraslanden voor met zelfs *Carex dioica* en *C. buxbaumii*. Daarnaast is er veel vochtige hei met o.a. *Narthecium* en *Orchis maculata*. Op de aanwezige droge tot vochtige hei is SBB op grote schaal machinaal gaan plaggen met, naar het zich momenteel laat aanzien, goed resultaat.

Bryologisch was het terrein zonder opmerkelijke soorten. In niet meegeplagde pollen kraaineide stond o.a. mooie *Ptilidium ciliare*. In de nabijheid van dit gebied, aan de overkant van de weg Drachten Smilde werd nog een zandpad bezocht waaraan tot voor enkele jaren veel *Pedicularis sylvatica* stond. De hier optredende aftakeling was duidelijk al kan de vondst van *Cladopodiella francisci* als lichtpuntje worden gezien. In de omgeving van Ureterp (15) werd een sterk geaccidenteerde droge hei bezocht waar tot ieders verbazing *Tritomaria esectiformis* van een noordhellinkje geplukt kon worden.

Een klassiek gebied in deze omgeving is de Lippenhuisterheide, een groot neidegebied met zowel zeer natte als droge delen, doorsneden door een zandweg, de Oude Herenweg (12). Al vele jaren bevinden zich langs dit pad mooie *Nanocyperion*vegetaties. Nu werden o.a. *Radiola* en *Illecebrum* aangetroffen. Deze stukjes vormden het noogtepunt van de dag met bijv. vele levermosjes waaronder *Aneura pinguis* en *Riccardia chamaedryfolia*. Mede door aanwezigheid van een schelpenpaadje konden ook kalkminnende soorten als *Bryoerythrophyllum recurvirostre*, *Ditrichum lineare*, *Didymodon fallax* en *D. tophaceus* worden genoteerd.

Bossen bij Beetsterzwaag (11)

Aan het einde van de zaterdag werd een vlug bezoek gebracht aan de bossen bij Hotel Lauswolt bij Beetsterzwaag. De bossen rond Oiterterp en Beetsterzwaag variëren sterk in ouderdom waarbij de oudste delen momenteel minstens anderhalve eeuw oud zijn. Het betreft vooral dennen- en eikenbossen, doorsneden met veel statige beukenlanen. De bossen zijn gelegen op arme zandgrond en zijn floristisch arm. Slechts plaatselijk komt bijv. Dalkruid voor, langs diepe greppels vaak Dubbelloof. Hier en daar staat Koningsvaren. In de bossen liggen een aantal 'dobben', voor een groot deel waarschijnlijk pingoruïnes. Pingoruïnes zijn in dit deel van Friesland zeer talrijk. Langs veel van deze dobben zijn nog Ronde zonnedauw en/of Veenbes te vinden terwijl tijdens de excursie door een deel van de mensen het a als ijsbaan gebruikte 'Witte Mar' werd bezocht waar o.a. Oeverkruid staat. De bryologische onderzochte delen van het bosgebied stammen van rond de eeuwwisseling. Rijk aan mossen zijn vooral de diepe greppels langs de beukelanen. Hier bevinden zich vaak rijke mostapijten met veel levermossen (o.a. *Diplophyllum albicans*, *Lepidozia reptans* en *Kurzia setacea*) en ook *Dicranum majus*. Niet gevonden tijdens de excursie maar hier wel voorkomend is ook *Rhytidiadelphus loreus*. Het vermelden waard is een vondst van *Mniobryum pulchellum*.

Lindevallei (14)

De Lindevallei dankt haar bekendheid wellicht vooral aan het voorkomen van de Grote vuurvlieder. Als zo vele beekdalen kende ook de Lindevallei vroeger gradienten van voedselarm op de hogere randen naar voedselrijk nabij de beek. Kwelwater speelt de hierbij een belangrijke rol. Vanaf de 18^e eeuw hebben uitgebreide verveningen gezorgd voor de vele pelgaten. Ernstige ingrepen in de waterhuishouding

hebben echter voor drastische veranderingen in het gebied gezorgd. De toevoer van kwelwater viel vrijwel weg en doordat nu de Linde het genele gebied van water voorziet is feitelijk sprake van een ommekeer in de waterhuishouding. Met verstrekkende gevolgen want door het voedselrijke rivierwater is het streven naar petgaten met matig voedselarm water zinloos geworden en heeft het ook geen zin ze open te houden. De snelle verlanding van de petgaten heeft op veel plaatsen geleid tot moerasbos. De honderden hectare spontaan elzenbroekbos zijn in de Noord-Nederlandse beek- en rivierdalen een ongekend verschijnsel en zeer waardevol (Schotsman, beheersverslag Lindevallei It Fryske Gea)

Bryologisch is de waarde van dit broekbos niet groot. Er konden slechts weinig soorten genoteerd worden en zeker geen bijzondere. Misschien kan echter de aanwezigheid van *Eurhynchium striatum* de voorbode zijn van de komst van meer soorten.

Landgoed de Eese bij Willemsoord (15)

Het landgoed ligt net over de grens in Overijssel en werd bezocht door één van de excursies, op doorreis naar huis. Het landgoed kent een aardige afwisseling van bos, hei en bouwland. De aanwezigheid van keilemlagen in de ondergrond zorgde o.a. voor een wat lemig bospad langs een maisakker. Hier werden o.a. de drie Nederlandse *Gnaphalium*-soorten en *Hypericum humifusum* gevonden. Voor mossen bleek het een prima milieu: *Ditricum pusillum*, *Anthoceros punctatus*, *Fossombronia* en *Blasia* werden al in het veld genoteerd. Op de uiteindelijke lijst vallen (inclusief vondsten van Rienk-Jan Bijlsma tijdens privé-bezoeken) ook *Atrichum tenellum*, *Bartramia*, *Bryum ruderales* en *Mniobryum lutescens* op.

Deelnemerslijst

Joost van Baak, Helene Bakker, Jo Bekker, Rienk-Jan Bijlsma, Kees Boele, Piet Bremer, Gerard Dirkse, Heinjo During, Lucie Freese-Woudenberg, Ger & Roelant Harmsen, Wim Loode, Wim Margadant, Huub van Melick, Ron Mes, Henk Mosterdijk, Frits Muller, Josje Neuteboom, Henk Stenveld, Paul Stokman, Bart van Tooren, Koos van Vliet, Geert van Wirdum.

De soortenlijst

De excursieterreinen

1. Tietjerksteradeel, 18 sept., hok 11.13.32.
 - a. Oude Venen NW van Eernewoude, reservaat Eibertshiem, veenmosrietland en moerasbos
 - b. oud pannendak bij huis beheerder
 - c. sintelpad bij huis beheerder
2. Tietjerksteradeel, Eernewoude, 18 sept., 11.13.42
 - a. pannen schuurdak
 - b. betonnenbeschoeiing
3. Tietjerksteradeel, Princenhof, ZO van Eernewoude, moerassig grasland en elzenbroek, 18 sept., 11.13.42.
4. Tietjerksteradeel, Oude Venen NO van Eernewoude, 18 sept., 11.13.32
5. Nijega, slootkant bij afrit snelweg, 19 sept., 11.14.23
6. Rottevalle, sloottalud en zoom van de Leijen, 19 sept., 11.15.12/22.
7. Tietjerksteradeel, houtwal langs Maleweg tussen Oostermeer, en Witveen, 19 sept., 6.55.51
8. Tietjerksteradeel, NO-oever van de Leijen ZO van Oostermeer, 19 sept., 6.55.51
9. Wijnjeterperschar bij Beetsterzwaag, heide en blauwgrasland, hakhout, pingo, 18 sept., 11.36.22
10. Wijjeterp, paadje en greppel in bos, 18 sept., 11.36.13/23.
11. Beetsterzwaag, houtwallen en greppels in bos bij Lauswolt, 18 sept., 11.35.14.

12. Lippenhuisterheide Z. van Beetsterzwaag, zandige bermen van Herenweg, 18 sept., 11.35.43.
13. Ureterp, heide, 18 sept., 11.26.44/45?
14. Lindevallei bij Steggerda, elzenbroek, 19 sept., 16.25.31/32?
15. Landgoed de Eese bij Willemsoord, o.m. lemig pad langs maisakker, 19 sept., 16.35.14/15., incl. gegevens van R.J. Bijlsma; 25.10.'80 en 7.6.'81.
16. Langs de weg Grouw - Irnsum - Akkrum, op knotwilgen (tussen Grouw en Irnsum) en iepen (tussen Irnsum en Akkrum); gegevens Henk Mosterdijk. hokken 11.21.43, 44, 53 en 11.31.13, 14, 24 en 25.

Soortenlijsten ontvangen van: R.J. Bijlsma, P.Bremer, G.Dirkse, H.J.During, H. van Melick, H.Mosterdijk, F.Muller, F.Sollman, B. van Tooren en G.van Wirdum.

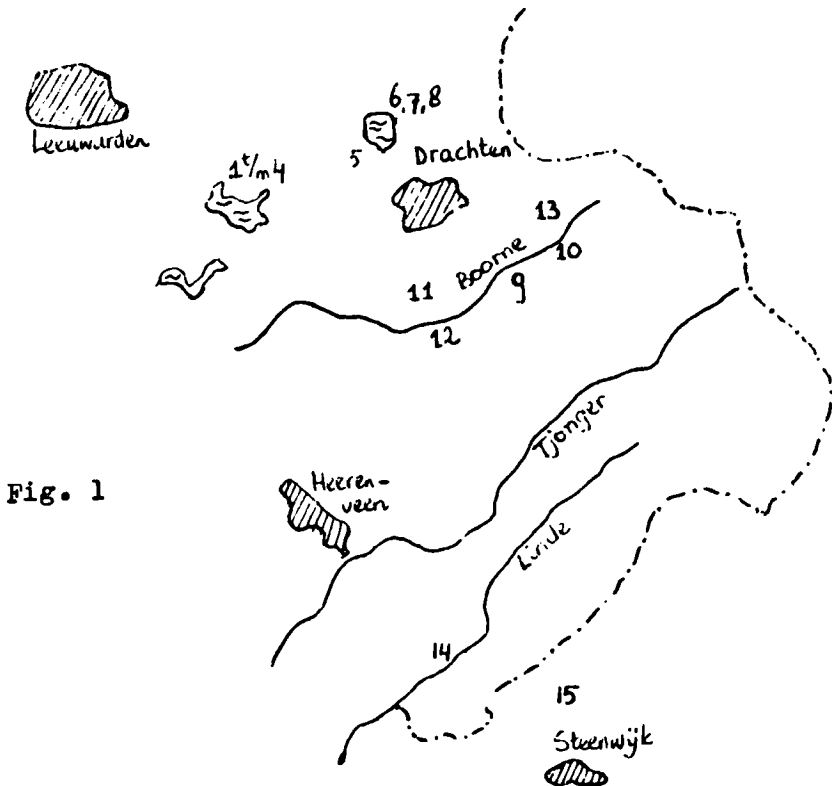

Fig. 1

Musci

<i>Amblystegium serpens</i>	2b, 3, 9, 14, 16
<i>A. varium</i>	6
<i>Anisothecium staphylinum</i>	<u>6, 15</u>
<i>A. varium</i>	12f
<i>Atrichum undulatum</i>	3f, 5, 10, 12, 14, 15
<i>A. tenellum</i>	<u>15</u> FM
<i>Aulacomnium androgynum</i>	<u>2, 9, 14, 15</u>
<i>A. palustre</i>	<u>1a, 9</u>
<i>Barbula convoluta</i>	<u>1c, 2b, 12, 15</u>
<i>B. hornschuchiana</i>	<u>1c, 2b, 15</u>
<i>B. unguiculata</i>	<u>1a, 1c, 5, 12, 15, 16</u>
<i>Bartramia pomiformis</i>	<u>7</u> GD, <u>15</u> RJB
<i>Brachythecium albicans</i>	12
<i>B. mildeanum</i>	<u>5</u> RJB
<i>B. rutabulum</i>	<u>1a</u> f, <u>3f, 5, 6, 12, 14, 15, 16</u>
<i>B. salebrosum</i>	<u>15</u> RJB
<i>B. velutinum</i>	<u>2, 18</u>
<i>Bryoerythrophyllum recurvirostre</i>	<u>12f</u>
<i>Bryum argenteum</i>	<u>1a, 5, 15</u>
<i>B. barnesii</i>	<u>15</u>
<i>B. bicolor</i>	5
<i>B. capillare</i>	<u>2b, 15, 16</u>
<i>B. micro-erythrocarpum</i>	<u>2, 8</u>
<i>B. pallens</i>	<u>5, 8</u>
<i>B. ruderales</i>	<u>15</u> RJB
<i>B. cf. uliginosum</i>	<u>8</u>
<i>Calliergon cordifolium</i>	<u>1a, 3, 6, 8, 9, 14</u>
<i>C. stramineum</i>	<u>1a, 3, 9</u>
<i>Calliergonella cuspidata</i>	<u>1a, 3, 6, 12, 14</u>
<i>Campylium polygamum</i>	<u>1a</u> f, <u>3</u>
<i>Campylopus flexuosus</i>	<u>11, 13, 15, 2</u>
<i>C. introflexus</i>	<u>1a</u>
<i>C. pyriformis</i>	<u>1a, 9, 13, 15</u>
<i>Ceratodon purpureus</i>	<u>1a, 2b, 5, 6, 12, 14, 15, 16</u>
<i>Climacium dendroides</i>	<u>6, 8, 14</u>
<i>Dicranella cerviculata</i>	<u>4, 6, 7, 9f, 13, 15</u>
<i>D. heteromalla</i>	<u>5, 9, 11, 12, 13, 15</u>
<i>Dicranoweissia cirrata</i>	<u>3f, 9, 14, 15, 16</u>
<i>Dicranum bonjeanii</i>	<u>4</u> GD
<i>D. majus</i>	11
<i>D. polysetum</i>	15
<i>D. scoparium</i>	<u>9, 11, 13, 15</u>
<i>Didymodon fallax</i>	12 RJB
<i>D. tophaceus</i>	<u>12, 15</u>
<i>Ditrichum cylindricum</i>	<u>5, 6, 15</u>
<i>D. lineare</i>	12 HJD
<i>D. pusillum</i>	<u>15</u> PS
<i>Drepanocladus aduncus</i>	<u>1a, 6</u>
<i>D. uncinatus</i>	<u>2</u>
<i>Eurhynchium hians</i>	<u>15</u> RJB
<i>E. praelongum</i>	<u>1a, 1b, 2, 5, 6, 8, 9, 12, 14, 15, 16</u>
<i>E. striatum</i>	<u>14, 15</u>
<i>Funaria hygrometrica</i>	<u>1a</u> f, <u>6, 8, 14</u>
<i>Grimmia pulvinata</i>	<u>1b</u> f, <u>2a</u> f, <u>2b</u>
<i>Herzogiella seligeri</i>	<u>2</u> RJB

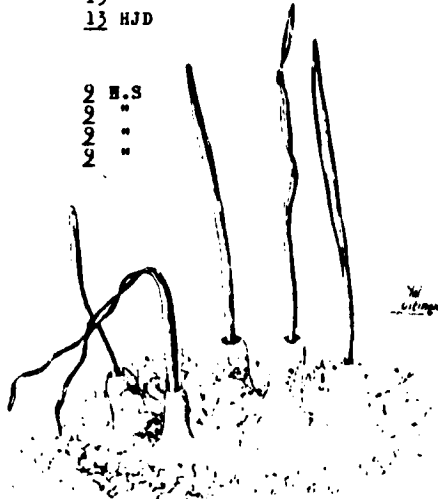
Homalothecium sericeum	16 HM
Hypnum cupressiforme	3, 9, 11, 13, <u>14</u> , 1', 16
Isopterygium elegans	11, 15
Leptobryum pyriforme	<u>1a</u> , 5, 6, 14
Leptodictyum riparium	<u>2b</u> f, 3, 5, cf, <u>14</u>
Leucobryum glaucum	9, 11, 15
Mniobryum lutescens	<u>15</u> FS
M. pulchellum	<u>11</u> HJD
Mnium hornum	<u>1a</u> , 3, 5, 7, 9, 14, 15
Orthodontium lineare	9, 11, 15
Orthotrichum affine	<u>2</u> RJB
O. anomalum	<u>1b</u> f, <u>2a</u> f
O. diaphanum	<u>2a</u> f, <u>2b</u> f
Physcomitrium pyriforme	6 f
Plagioannium affine var. rugicum	3, 6, 14
P. cuspidatum	<u>15</u> RJB
P. undulatum	3, 10, 12
Plagiothecium curvifolium	<u>15</u> , <u>2</u>
P. cf. denticulatum	3, 14
P. cf. laetum	1a
P. sylvaticum	<u>1a</u> , <u>7</u>
P. undulatum	11, 15
Pleuroidium acuminatum	<u>14f</u> , <u>15f</u>
Pleurozium schreberi	9, 10, 11, 13, 15
Ponlia annotina	6, <u>12</u> , <u>15</u>
P. bulbifera	<u>6</u> , <u>11</u> , <u>12</u> , <u>15</u>
P. nutans	<u>1a</u> f, 9, 15
Polytrichum commune	<u>1a</u> , 13
P. formosum	<u>1a</u> , <u>7</u> , 9, 11
P. juniperinum ssp. juniperinum	<u>13</u>
P. juniperinum ssp. strictum	1a
P. longisetum	<u>1a</u> , <u>3</u>
P. piliferum	<u>13</u>
Pottia truncata ssp. intermedia	<u>15</u> f RJB
P. truncata ssp. truncata	<u>5f</u> , <u>15f</u>
Pseudephemerum nitidum	<u>5f</u> , <u>6f</u>
Pseudoscleropodium purum	10, <u>12</u> , 15
Rhytidiadelphus squarrosus	3, 9, 11, 14, 15
Schistidium apocarpum	<u>2a</u> f
Sphagnum auriculatum	<u>1a</u> , <u>3</u>
S. compactum	<u>2</u> , <u>15</u>
S. fimbriatum	<u>1a</u> f, <u>3</u> , 14
S. flexuosum var. fallax	<u>1a</u> , <u>3</u>
S. palustre	<u>1a</u> , <u>3</u> , <u>4</u> , <u>6</u> , 11
S. squarrosus	<u>1a</u> , <u>3</u> , 14
S. subnitens	<u>1a</u> , <u>3</u>
S. teres	<u>1a</u> , <u>3</u>
Tetraphis pellucida	9, 11f
Thuidium tamariscinum	9, 10
Tortula calcicolens	<u>2a</u> f
T. intermedia	<u>2a</u>
T. muralis	<u>1b</u> f, <u>2a</u> , 14
T. ruralis ssp. ruraliformis	<u>2a</u>
T. ruralis ssp. ruralis	<u>2a</u> FM
T. virescens	<u>2a</u>
Trichodon cylindricus	<u>15</u> M.S.

Hepaticae

Aneura pinguis	12
Anthoceros punctatus ssp. punctatus	15f
Blasia pusilla	15
Calypogeia fissa	1a, 5
C. muelleriana	1a, 9
Cephalozia bicuspidata	10f, 11, 12, 9, 13
C. connivens	9
Cephalozia divaricata	5, 9, 10, 11, 12, 13
C. hampeana	12 HJD
C. rubella	13 HJD
Chiloscyphus polyanthos var. pallescens	3, 14
Cladopodiella francisci	10 HJD
Diplophyllum albicans	9, 11
Fossombronina foveolata	4f
F. wondraczekii	15f FM
F. spec.	12
Frullania dilatata	16 HM
Gymnocolea inflata	9, 12, 13
Jungermannia gracillima	10, 12, 15
Kurzia setacea	11
Lepidozia reptans	11
Lophocolea bidentata	5, 9, 12, 13
L. heterophylla	1a, 3, 9, 11, 14, 16
Lophozia ventricosa	13
Marchantia polymorpha	1c, 5, 15
Nardia geoscyphus	10, 12
Odontoschisma sphagni	9
Pallavicinia lyellii	2 GD
Pellia endiviifolia	8, 12
P. epiphylla	3, 5, 6, 10, 11, 12, 14
P. neesiana	3, 4
Ptilidium ciliare	9
Riccardia chamaedryfolia	12
Riccia fluitans	1a, 3, 4, 5, 6, 8
R. glauca	15
Tritomaria exsectiformis	13 HJD

aanvullingen

Amblystegium humile	2 H.S
Drepanocladus fluitans	2 "
Sphagnum nemoreum	2 "
Cephalosia macrostachya	2 "

Anthoceros